

Podsumowanie i zakończenie

Wychowanie, socjalizacja i edukacja są podstawowymi pojęciami wchodzącymi w skład siatki pojęciowej języka nauk pedagogicznych. Służą one opisowi i wyjaśnianiu zjawisk i procesów należących do coraz bardziej skomplikowanej rzeczywistości społecznej, której uczestnikiem i współtwórcą jest każdy człowiek. W rzeczywistości tej wychowanie jako *sui generis* byt psychospołeczny jawi się jako proces naturalny oraz celowy.

Wychowanie naturalne, znane od początku istnienia ludzkości, chociaż nie zawsze w pełni było przez nią uświadomione, polega na spontanicznym uczestnictwie każdej jednostki w niewielkiej wspólnotie i grupie społecznej, w różnych tworzonych przez nie sytuacjach życiowych, dzięki którym człowiek nawiązuje kontakty z otaczającą go przyrodą, społecznością, najczęściej lokalną, i jej wytworami. Rezultatem tego procesu jest wyposażenie człowieka w różnorodne kompetencje, bez opanowania których nie mógłby on funkcjonować indywidualnie ani zbiorowo. Wychowanie naturalne oparte jest na dwóch zasadniczych filarach: na poznawaniu i działaniu człowieka. Cechami konstytutywnymi wychowania naturalnego są doświadczenie oraz bezpośredni kontakt z innymi osobami. Nie wymaga ono powoływania profesjonalnych instytucji i ludzi przygotowanych do pracy wychowawczej.

Wychowanie celowe jest procesem świadomie organizowanym przez ludzi i powołane przez nich instytucje po to, aby realizować konkretne zadania rozwojowe, które w efekcie przyjmują postać wcześniej zakładanych rezultatów. Podstawą procesu wychowania celowego jest zawsze przyjęta przez określone grupy społeczne jakaś doktryna pedagogiczna, czyli zespół poglądów opartych na refleksji filozoficzno-światopoglądowej oraz różnorodnej wiedzy naukowej, w oparciu o które konstruuje się teorie opisujące i wyjaśniające obszary rzeczywistości społecznej odnoszące się do wychowania, edukacji i socjalizacji.

Nauki pedagogiczne, w tym teoria wychowania, kierując się filozofią wychowania, stają przed poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie, czym w gruncie rzeczy tak naprawdę jest *wychowanie* i co jest jego istotą. Pytanie to należy do typu pytań określanych jako „pytania graniczne”. Oto one:

1. Dlaczego coś raczej jest, niż nie jest?
2. A jeśli już jest, to – jakie jest to, co jest?
3. A skoro coś może nie być, to dlaczego jednak bywa?

Kierując się ustaleniami odnoszącymi się do właściwości wychowania naturalnego i wychowania celowego, pytamy oto:

Ad. 1. *Dlaczego wychowanie raczej jest, niż nie jest?* Jest ono od początku dziejów człowieka i trudno wskazać jednoznacznie moment, w którym ono zaistniało; wychowanie w historii ludzkości, w różnych epokach zmieniało treści i zakres oraz odwoływało się do różnych form;

Ad. 2. *A jeśli wychowanie jest bytem realnym, to jakie ono jest?* Stwierdzając istnienie wychowania, przypisujemy mu dwie właściwości: można je ująć jako byt naturalny oraz jako byt celowy; te dwa odmienne byty wychowania nie muszą być przeciwstawne i mogą występować samoistnie w małych grupach społecznych (np.: w czasach hordy i wspólnoty pierwotnej) lub mogą także być kompatybilne względem siebie, zwłaszcza wówczas, gdy wychowaniem obejmuje się większe zbiorowości (np.: wychowanie szkolne, wojskowe czy zawodowe już od starożytności przez wszystkie późniejsze epoki);

Ad. 3. *A skoro może nie być wychowania, to dlaczego jednak jest?* Próby negowania istnienia i sensu wychowania, krytyka celów i programów wychowawczych (porównaj nowożytne postulaty ruchów pedagogicznych nazwanych Nowym Wychowaniem oraz współczesne nurty antypedagogiczne) nie unicestwiają wychowania, a jedynie prowadzą do jego niezbędnych modyfikacji w poglądach na wychowanie oraz w działalności pedagogicznej lub ponoszą, niekiedy po dłuższym czasie, częściową lub całkowitą porażkę.

W zakończeniu tej książki przywołaliśmy trzy ważne dla teorii wychowania pytania mające – jak wspomniano – charakter graniczny. Dałismy przykład możliwych, chociaż zapewne niepełnych odpowiedzi na nie. W ten sposób zachęcamy do poszukiwania dalszych możliwych do przyjęcia odpowiedzi.

Zadaniem tej książki jest wprowadzenie studentów w złożoną – wydawałoby się, że dość oczywistą – problematykę zagadnień dotyczących wychowania, które z reguły pojmuje się jako czynność człowieka,

jako proces społeczny oraz jako ich rezultat. Książka ta ma być pomocna w przybliżeniu i zrozumieniu różnych zawiłości związanych z wychowaniem człowieka, jak i aksjonormatywnych norm procesów wychowania. O złożoności tych zagadnień świadczyć mogą poszukiwania odpowiedzi na pytania zamieszczone w dwóch ostatnich rozdziałach tej książki. Poszukiwanie pełniejszych odpowiedzi na nie wymaga bardziej pogłębionych studiów opartych na odpowiednio dobranej literaturze, jak i w treściach innych subdyscyplin nauk pedagogicznych oraz na osobistej refleksji. Można uczynić jej przedmiotem na przykład słowa św. Jana Pawła II:

W wychowaniu chodzi właśnie o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to, ażeby bardziej był, a nie tylko więcej miał; aby więc poprzez wszystko, co ma, co posiada, umiał bardziej i pełniej być człowiekiem, to znaczy, ażeby również umiał bardziej być nie tylko z drugim, ale i dla drugiego.

Każda refleksja, także filozoficzna, dotycząca wychowania prowadzi do jego ujęcia w wymiary teoretyczne. Jej źródłem jest zawsze myśl wytworzona w przeszłości i potrzeby bieżącego życia konkretnego człowieka oraz jego środowiska naturalnego i społecznego. Podejmowane w tej książce zagadnienia wprowadzały bardzo syntetycznie w każde z nich. I to one mogą stanowić inspirację do konfrontacji z bieżącymi doświadczeniami każdego, kto przygotowuje się do trudnej pracy pedagogicznej. Pamiętajmy, że współczesne procesy wychowania mogą być i niestety bywają nieprzewidywalne, dlatego każdego pedagoga musi cechować entuzjazm w zderzeniu z nimi, ale także pewien sceptycyzm. Fascynacja niekoniecznie pozwala odkrywać ich sens, czy bezsens. Stąd uporządkowana i zrozumiała wiedza teoretyczna o wychowaniu pomaga je zrozumieć, odkrywać ich istotę i rolę w życiu człowieka. Mając świadomość, że nie da się skonstruować jednej oryginalnej, uniwersalnej i niepowtarzalnej pedagogiki, że ta, którą poznajemy, składa się z wielu subdyscyplin, a nawet subpedagogik, podejmuje się wysiłek na rzecz budowania podstawowego zbioru twierdzeń najczęściej funkcjonującego w myśleniu o wychowaniu jako bycie, procesie, a także czynnościach i rezultatach. I temu właśnie ma służyć ta książka, jako pewien przyczynek do pogłębionej nad nim refleksji. Jest rzeczą oczywistą, że wychowanie nie jest jedynym czynnikiem formacyjnym człowieka. Jego formacja zależy od zadatków wrodzonych i warunków środowiskowych, w jakich żyje i się rozwija, ale także od potencjału i możliwości stwarza-

nia siebie. Winniśmy zdać sobie sprawę z tego, że teoretyczna wiedza o wychowaniu spełnia dwie zasadnicze funkcje: eksplikacyjną (opisuje, poznaje i ocenia fragmenty, jak i całość rzeczywistości wychowawczej) oraz prakseologiczną (formułuje dyrektywy sprawnego i skutecznego działania wychowawczego). Nie znaczy to, że wiedza teoretyczna o wychowaniu ingeruje w sposób jednoznaczny w rzeczywistość pedagogiczną, a rzeczywistość ta nie uwzględnia uogólnień, jakie formułuje teoria. Obie te przestrzenie mają względem siebie zadania wzajemnie doskonalące.

Dodajmy na koniec, że wychowanie to jedna z najpoważniejszych i najtrudniejszych powinności człowieka, który w całej rozciągłości ponosi za nie odpowiedzialność.

